

Dominika Czyżak
Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu

Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa – stan zaawansowania realizacji projektu ZPORR

Gromadzenie i udostępnianie tradycyjnych, drukowanych zasobów - to już trochę za mało dla współczesnych bibliotekarzy. Nie tylko oni są zdania, że ten tradycyjny, sprawdzony sposób już nie wystarcza, by zaspokoić potrzeby czytelników. Zarówno jedna, jak i druga strona stara się podnieść poprzeczkę: bibliotekarze - oferowanych usług, czytelnicy - wymagań jakościowych, ilościowych i czasowych. Coraz więcej osób poszukuje wiedzy i informacji wyłącznie drogą elektroniczną, oczekując, iż pełny tekst będzie dostępny równocześnie z naciśnięciem klawisza *enter*...

Świadomość możliwości oferowanych przez technologie sprawiła, że już kilka lat temu zaczęto myśleć w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu o udostępnianiu zbiorów przez Internet. Pierwszą formą były strony internetowe prezentujące wybrane fragmenty zbiorów specjalnych, głównie fotografii z kolekcji dokumentów życia społecznego. Wizja utworzenia własnej biblioteki cyfrowej z prawdziwego zdarzenia zaczęła nabierać realnych kształtów w 2002 r. Nie bez znaczenia były debaty i dyskusje, zainicjowane wówczas w polskim środowisku bibliotekarskim, poświęcone udostępnianiu zasobów w postaci cyfrowej, ogólna polityka kraju w zakresie tworzenia społeczeństwa informacyjnego oraz doświadczenia innych bibliotek, w kraju i za granicą, wskazujące dominujący kierunek przemian współczesnego bibliotekarstwa. Był pomysł, chętni do pracy bibliotekarze, brakowało dość istotnego elementu, pozwalającego rozpocząć digitalizację - funduszy.

Ważnym czynnikiem wspierającym ideę okazał się dokument precyzujący strategię rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego w zakresie budowy struktury teleinformatycznej regionu, w którym wskazano na konieczność tworzenia i udostępniania przez biblioteki naukowe regionu dokumentów w postaci cyfrowej. Aby ułatwić realizację tej misji, z inicjatywy władz UMK i Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu powstało w 2003 r. Konsorcjum Bibliotek Naukowych Regionu Kujawsko-Pomorskiego. Jednym z głównych zadań tego przedsięwzięcia jest wspólne budowanie wirtualnej biblioteki, gromadzącej źródła i dokumenty w postaci elektronicznej, niezbędnej zarówno w procesie kształcenia i rozwoju środowisk akademickich, jak i umożliwiającej wszystkim mieszkańcom regionu szybki dostęp do zasobów wiedzy oraz zabezpieczenie dokumentów ważnych z punktu widzenia przeszłości regionu i cennych zabytków piśmiennictwa.

Utworzenie regionalnej biblioteki cyfrowej stało się strategicznym celem Konsorcjum i UMK. Wkrótce po zawiązaniu Konsorcjum, z inicjatywy uczestniczących w nim instytucji, przygotowano w Bibliotece Głównej UMK projekt określający założenia Kujawsko-Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej rozumianej szeroko, nie tylko w sensie zasobów i bazy sprzętowo-programowej, ale także jako ogół działań organizacyjnych, badawczych i szkoleniowych. De facto można stwierdzić, iż jest on wyrazem woli i dążeń całego środowiska naukowego Kujaw i Pomorza. Projekt tworzenia KPBC zatwierdzono w lipcu 2003 r., bezpośrednio po podpisaniu dokumentu *Porozumienia* Konsorcjum przez rektorów wyższych uczelni regionu. Do realizacji przedsięwzięcia zainicjowanego przez BG UMK akces zgłosiły biblioteki: Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego (od września 2005 r. - Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego) i Akademii Medycznej im. Ludwika Rydygiera w Bydgoszczy (od listopada 2004 r. - Collegium Medicum w Bydgoszczy Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu). Każda z wymienionych instytucji będzie pieczę w zakresie opracowania, aktualizacji i zasad udostępniania. W przyszłości swój wkład w rozwój KPBC będą miały również i biblioteki należących do Konsorcjum pozostałych bydgoskich uczelni - Akademii Muzycznej i Akademii Techniczno-Rolniczej. Nie wyklucza się, w kolejnym etapie rozwoju KPBC, nawiązania współpracy z dwiema wojewódzkimi bibliotekami publicznymi - Torunia i Bydgoszczy, jak również z muzeami i archiwami oraz innymi instytucjami przechowującymi ważny dla kultury i historii regionu dorobek piśmienniczy.

Projekt Kujawsko-Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej, będący jednym z pierwszych krajowych projektów

przygotowanych przez biblioteki, a ukierunkowanych na wzbogacanie Internetu o zasoby polskiego piśmiennictwa, wpisuje się w założenia *Narodowego Planu Rozwoju Polski* w zakresie budowania otwartego społeczeństwa informacyjnego (*ePolska*) i edukacji. Przede wszystkim jednak zyskał on uznanie władz województwa kujawsko-pomorskiego, które oceniły, iż jest na tyle istotny dla strategii rozwoju regionu, by został włączony w projekt współfinansowany przez Unię Europejską z funduszy *Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego 2004-2006 (ZPORR)* i *Regionalnego Programu Operacyjnego 2004-2006* naszego województwa: **Infrastruktura społeczeństwa informacyjnego**.

Dzięki poważnej dotacji ze ZPORR (1 020 000 zł) można było przystąpić do urzeczywistniania idei Kujawsko-Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej. W pierwszym etapie, do końca 2005 r., założono: powstanie trzech pracowni digitalizacji (dwóch w Bydgoszczy, jednej w Toruniu), zakup oprogramowania niezbędnego do przetwarzania dokumentów do postaci, w jakiej mogą być publikowane w Internecie, oraz oczywiście wybór i digitalizację pierwszych dokumentów.

Typowaniem dokumentów do digitalizacji zajmują się bibliotekarze w każdej z trzech bibliotek. Zgodnie z założeniami projektu, zasób KPBC tworzyć będą trzy kolekcje:

- naukowo-dydaktyczna, mająca podnieść jakość kształcenia poprzez udostępnianie cyfrowych kopii podręczników, monografii i artykułów naukowych;
- dziedzictwa kulturowego, do której trafią najcenniejsze starodruki, rękopisy, książki wydane w XIX i XX w., archiwalia, nuty, zbiory emigracyjne, kartograficzne oraz ikonograficzne;
- regionalna, w której będzie można znaleźć publikacje, zarówno artykuły, jak i druki ulotne, dotyczące historii Kujaw i Pomorza.

Kolekcje dzielone są w zależności od potrzeb. Zgodnie z wolą twórców projektu, biblioteka cyfrowa ma m.in.: ułatwić dostęp do wiedzy zarówno studentom, pracownikom naukowym, jak i mieszkańcom regionu oraz umożliwić korzystanie z tych publikacji, które ze względu na swoją unikatowość i wartość nie są powszechnie udostępniane, stąd jedna z przewidzianych kolekcji przeznaczona jest na kopie cyfrowe najcenniejszych zabytków piśmiennictwa przechowywanych w zbiorach bibliotek współtworzących KPBC.

KPBC - stan obecny

W 2003 r. w harmonogramie prac przewidziano zakończenie pierwszego, przygotowawczego etapu do końca 2004 r. Z uwagi na półroczne opóźnienia Polski we wdrażaniu procedur realizowania programów UE, wszelkie działania można było podjąć dopiero w styczniu 2005 r., co spowodowało konieczność modyfikacji harmonogramu. Po przejściu wszystkich etapów oceny merytorycznej wniosku (jesień 2004 r.), dopełnieniu niezbędnych formalności natury administracyjnej (zima 2004/2005) rozpoczęto formowanie zespołu bibliotekarzy odpowiedzialnego za zasób KPBC (administratora, redaktorów, katalogerów) i przygotowano projekty budowy lub modernizacji przyszłych pracowni digitalizacji.

Wiosną 2005 r. wyłoniona w drodze przetargu firma budowlana wykonała w Toruniu i Bydgoszczy zaplanowane prace remontowe.

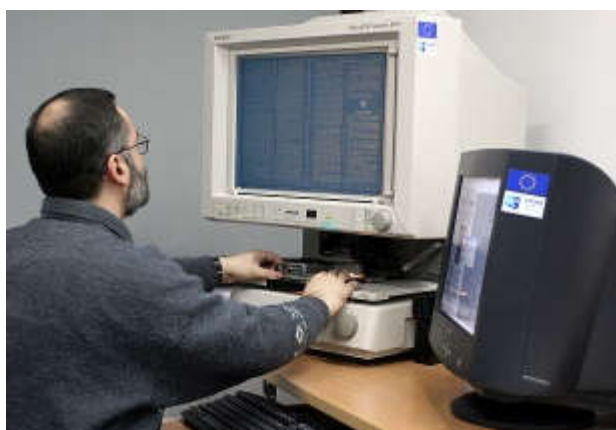
Fot. 1. Pracownia digitalizacji w Bibliotece Medycznej CM UMK

Latem 2005 r. wyposażono nowe pracownie w meble i sprzęt: komputery, skanery. Biblioteka Medyczna CM otrzymała Microtek ScanMaker 9800XL, który pozwala skanować obiekty do formatu A3, a także

dzięki odpowiedniej przystawce skanować mikrofilmy; Biblioteka Uniwersytecka w Bydgoszczy zakupiła skaner Zeutschel z oprogramowaniem Omniscan 5000 TT skanującym do formatu A2, Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu nabyła skanery: Zeutschel Omniscan 10000 - skanujący w kolorze do formatu A1 z rozdzielczością 600 dpi, skaner do mikrofilmów i mikrofisz Canon MS-800 i skaner płaski Mustek Paragon 3600 do formatu A3 oraz aparaty cyfrowe (Canon EOS 20D).

Fot. 2, 3 i 4. Skaner Zeutschel Omniscan 10000 © Piotr Kurek

Fot. 5. Canon MS-800, © Piotr Kurek

Fot. 6. Skaner płaski Mustek ParaFon 3600, © Piotr Kurek

Wybór oprogramowania dla biblioteki cyfrowej nie był trudny. Już w trakcie opracowania projektu KPBC przyglądano się Wielkopolskiej Bibliotece Cyfrowej, realizowanej na platformie dLibra, autorstwa pracowników Poznańskiego Centrum Superkomputerowo-Sieciowego. Platforma dLibra, wciąż rozwijana i modernizowana (w grudniu 2005 r. oczekuje się kolejnej jej wersji), wyposażona jest w podstawowe, niezbędne dla biblioteki cyfrowej funkcje: katalogowanie i udostępnianie plików zarówno tekstowych, jak i graficznych, wyszukiwanie dokumentów przez dowolne słowa z opisu lub treści dokumentu, zarządzanie kolekcjami, nawigację w ramach publikacji, możliwość ograniczenia dostępu dla konkretnej grupy użytkowników.

Ważnym atutem tego oprogramowania jest współpraca z bibliotecznym systemem Horizon, w którym pracują biblioteki Kujawsko-Pomorskiego Konsorcjum Bibliotek Naukowych oraz funkcje zarządzania uprawnieniami redaktorów, istotne przy rozproszonym zarządzaniu zawartością. Powyższe przesłanki zdecydowały o zakupie i wdrożeniu (wrzesień 2005 r.) dLibry dla potrzeb KPBC (program posadowiono na serwerze w Uczelnianym Centrum Informatycznym UMK). Równocześnie w Internecie zaistniała aplikacja dla czytelnika umożliwiająca przeglądanie pierwszych opublikowanych dokumentów.

Jak już wspominałam, typowaniem materiałów do digitalizacji zajmują się trzy biblioteki współodpowiedzialne za zasób KPBC. Biblioteka Medyczna Collegium Medicum UMK zamierza udostępniać przede wszystkim materiały dydaktyczne z zakresu medycyny (skrypty uczelniane, czasopisma i monografie wydane przed 1945 r., *Annales Academiae Bydgosiensis* przekształcone obecnie w *Biological and Medical Sciences*, starodruki oraz rękopisy patrona CM - Ludwika Rydygiera). W realizowanych już planach Biblioteki Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy są, pochodzące z własnych zbiorów, materiały wspomagające dydaktykę (nieobjęte już prawem autorskim) oraz historyczne czasopisma regionalne, udostępnione przez Wojewódzką Bibliotekę Publiczną w Bydgoszczy (m.in. *Słowo Pomorskie* i *Gazeta Bydgoska*) i Bibliotekę Miejską w Inowrocławiu (*Dziennik Kujawski*).

Specjalnością Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu są mające uregulowany status prawny XIX- i XX-wieczne źródła do historii Kujaw, Pomorza i Ziemi Dobrzyńskiej, zbiory emigracyjne, grafiki oraz *Vilniana*, istotne dla historii i tradycji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Biblioteka będzie także digitalizowała materiały dydaktyczne potrzebne studentom (np. lektury dla filologów), wolne od ograniczeń copyright. W celu uniknięcia powtórzeń wykazy dokumentów wytypowanych do digitalizacji konsultuje się drogą elektroniczną oraz podczas comiesięcznych spotkań zespołu redakcyjnego.

Obie uczelnie zamierzają publikować własne, współczesne wydawnictwa i prace naukowe obecnie powstające. Trwają prace nad wypracowaniem polityki dotyczącej publikowania elektronicznego w danych instytucjach. Po podjęciu decyzji przez odpowiednie gremia będzie można poszerzyć ofertę edukacyjną i badawczą. Na stronie internetowej KPBC umieszczono odezwę do działających w regionie autorów i wydawców, zwięźle przedstawiającą cele biblioteki i informującą o licencjach, które zawarte zostaną z właścicielami praw autorskich lub wydawniczych (umowy licencyjne przewidują m.in. dostęp czasowy oraz dostęp dla konkretnej grupy odbiorców, np. studentów wydziału).

Obecnie (październik 2005 r.) w KPBC już opublikowano ponad 500 pozycji, które oglądało ponad 6 tys. czytelników.

Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa - strona główna (dostęp 2 listopada 2005 r.)

Cykl pracy i podział obowiązków w każdej z bibliotek zależy od ilości osób zaangażowanych w projekt, w przypadku małej liczby (dotyczy to bibliotek CM i UKW) z konieczności muszą się oni zająć katalogowaniem, skanowaniem, przetwarzaniem i publikacją dokumentów. W Bibliotece Głównej UMK stworzono zespół, który tworzą zarówno bibliotekarze zajmujący się typowaniem dokumentów do digitalizacji, katalogerzy, jak i pracownicy Pracowni Digitalizacji (dawnej reprografii) zajmujący się skanowaniem czy informatycy (m.in. administrator dLibry). Każda z metod ma swoje plusy i minusy. W mniejszym zespole pracy jest więcej, ale odpada np. problem komunikacji. Z punktu widzenia bibliotek akademickich istotne jest także to, że szersze grono bibliotekarzy wchodzi w proces, który niedługo stanie się rutynowym zajęciem w tych bibliotekach.

Poszczególne biblioteki skanują dziennie, w zależności od możliwości i także rodzaju dokumentów, od 100 do 1000 stron. Po obróbce programami dołączonymi do skanera (m.in. korekta obrazu, kadrowanie), przetworzeniu *Document Express* (konwersja dokumentu do formatu DjVu, usuwanie niepotrzebnych stron i OCR, przy okazji także "zabezpieczanie" publikacji znakiem wodnym zawierającym logo instytucji wykonującej wersję cyfrową) i skatalogowaniu tytuł jest udostępniany użytkownikom. Katalogowanie, w zależności od typu dokumentu, odbywa się w systemie Horizon (gotowe opisy są konwertowane do dLibry i umieszczane w *Publikacjach planowanych*) lub bezpośrednio w dLibrze (gdy w Horizonie brak jest właściwego formatu). Kompletne opisy są systematycznie wysyłane do bazy NUKat, a już istniejące w bazie – uzupełniane o linki do wersji elektronicznej dokumentu. Wśród pozycji ostatnio dodanych do KPBC wymienić można kolejne numery *Gazety Bydgoskiej*, emigracyjnych *Wiadomości* czy pomorskiego *Mestwina*, a także liczne grafiki twórców wileńskiej szkoły grafiki okresu międzywojennego. Listę najczęściej oglądanych publikacji otwierają: *Pomorze Wschodnie: mapa fizyczno-administracyjna*, *Medical and Biological Sciences* tom XIX nr 1 i *Ilustrowany przewodnik po województwie Pomorskiem*. Pobieżny przegląd danych statystycznych uwidacznia różnorodność publikacji udostępnionych już w KPBC, a także zróżnicowanie zainteresowań i potrzeb czytelników.

Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa - najczęściej oglądane publikacje (dostęp 2 listopada 2005 r.)

Problemy

Zarządzanie i administrowanie projektem nie jest sprawą prostą. Ze względu na brak precyzyjnej wykładni wielu przepisów unijnych i niedopracowane procedury wdrażania funduszy strukturalnych konieczna jest częsta współpraca ze służbami finansowymi i administracją Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, a także Urzędu Wojewódzkiego. W BG UMK zatrudniono osobę odpowiedzialną tylko za administrację projektem KPBC, której praca ułatwia funkcjonowanie biblioteki na co dzień (np. sprawozdawczość, bieżące rozliczenia). Na UMK działa także Biuro Zarządzania Funduszami Strukturalnymi, bez pomocy którego realizacja projektu nie przebiegałaby tak sprawnie.

Wspólnym problemem twórców wszystkich bibliotek cyfrowych są kwestie praw autorskich. Dla potrzeb projektu opracowana została przez Barbarę Szczepańską (Kancelaria Prawnicza Lovells) *Analiza stosowania Copyright w procesie digitalizacji i tworzenia bibliotek cyfrowych w Europie*. Nie do końca jasne są także zasady interpretacji prawa autorskiego. Mimo posiadania wyczerpującej ekspertyzy prawnej w tym zakresie, przygotowanej w maju 2005 r. przez dr Sybillę Stanisławską-Kloc z Instytutu Prawa Własności Intelektualnej UJ, zawierającej szereg wyczerpujących wyjaśnień na pytania postawione przez redaktorów KPBC, nie wszystko jest oczywiste. Publikowanie współczesnych rzeczy jest sprawą nie do końca jasną i wskazane jest zachowanie daleko posuniętej ostrożności.

W ramach projektu opracowano procedury postępowania z wydawcami i autorami; koordynator projektu wystąpił np. do kilku instytucji, m.in. Instytutu Bałtyckiego i Toruńskiego Towarzystwa Naukowego, z prośbą o udzielenie zgody na publikację szeregu ich wartościowych, a niedostępnych już w obiegu księgarskim wydawnictw.

Sporo niespodzianek dostarcza także samo oprogramowanie dLibra, na szczęście na bieżąco rozwiązywanych przez jego twórców. We wstępnych założeniach autorzy projektu spodziewali się udostępnić do końca 2005 r. ok. 5 tys. publikacji. Ze względu na wspomniane już opóźnienie uruchomienia projektu liczba ta zostanie osiągnięta najprawdopodobniej dopiero w 2006 r. Docelowo do roku 2008 r. w KPBC powinno znaleźć się 20 tys. dokumentów.

Początek został zrobiony - Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa jest czynna non stop! Zapraszamy do jej oglądania, korzystania z zasobów - a także nadsyłania uwag - <http://kpbc.umk.pl/>.

Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa – stan zaawansowania realizacji projektu ZPORR / Dominika Czyżak// W: Biuletyn EBIB [Dokument elektroniczny] / red. naczelny Bożena Bednarek-Michalska. - Nr 9/2005 (70) listopad. - Czasopismo elektroniczne. - [Warszawa] : Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich KWE, 2005. - Tryb dostępu: <http://www.ebib.pl/2005/70/czyzak.php>. - Tyt. z pierwszego ekranu. - ISSN 1507-7187